

Чернецька В. С.,
аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ДОПИТУ ОБВИНУВАЧЕНОГО ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

PROCEDURAL FEATURES OF INTERROGATION OF THE ACCUSED DURING THE TRIAL

Ефективність кримінально-процесуальної діяльності зі здійснення кримінального переслідування осіб, винних у скоєнні злочинів, і захисту особистості від незаконного та необгрунтованого обвинувачення істотно визначається якістю законодавчої регламентації і практики використання передбачених законом процесуальних дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів у кримінальній справі, забезпечення прав учасників кримінального судочинства. До числа таких дій, перш за все, належить допит.

Допит є найважливішою формою судового розгляду. Без допиту навряд чи можна було б уявити хоч одне судове засідання. Навіть при заочних формах судових процесів коло допитуваних осіб (потерпілі, свідки, експерти) дуже широкий.

Допит є одним із найпоширеніших слідчих і судових дій, він займає особливе місце серед передбачених законом способів доведення з позиції прийомів його здійснення і можливостей у доведенні обставин, що мають значення для правильного вирішення кримінальної справи. Допит – багатопланове правове явище, яке можна розглядати як слідчу дію, як один із передбачених законом способів збирання і перевірки доказів, як інститут права, як одне з повноважень органів кримінального розслідування і суду, як форму прояви кримінального розслідування, як один із передбачених законом способів викриття осіб, винних у скоєнні злочину, як процесуальний спосіб формування показань, як спосіб захисту (підозрюваним – від підозри, обвинуваченим – від обвинувачення), як спосіб захисту своїх прав і законних інтересів потерпілих від злочину, як спосіб легалізації фактичних даних, отриманих у процесі проведення оперативно-розшукових заходів.

Одним з основних видів допиту є допит обвинуваченого під час судового розгляду. Саме з допиту підсудного здебільшого розпочинається дослідження доказів, адже саме від його показань залежить подальший хід судового процесу. Саме тому в цій статті розглянуто кримінально-процесуальний аспект допиту обвинуваченого у процесі судового розгляду, охарактеризовано плюси та мінуси порядку допиту обвинувачення, аналізовано тактичні прийоми допиту прокурором та стороною захисту підсудного, а також надано рекомендації з удосконалення кримінально-процесуального закону.

Ключові слова: кримінальне процесуальне законодавство, допит, обвинувачений, підсудний, одночасний допит, судовий розгляд.

The effectiveness of criminal procedure in prosecuting perpetrators of crimes and protecting individuals from illegal and unfounded accusations is largely determined by the quality of legislation and the practice of using statutory procedural actions aimed at collecting and examining evidence in criminal cases, ensuring the rights of participants in criminal proceedings. Such actions include, first of all, interrogation.

Interrogation is the most important form of trial. Without interrogation, it would hardly be possible to imagine at least one court hearing. Even in absentia, the circle of interrogated persons (victims, witnesses, experts) is very wide.

Interrogation is one of the most common investigative and judicial actions, it occupies a special place among the methods of proof provided by law, in terms of methods of its implementation and opportunities to prove the circumstances relevant to the proper resolution of a criminal case. Interrogation is a multifaceted legal phenomenon that can be considered as an investigative action, as one of the ways provided by law to collect and verify evidence, as an institution of law, as one of the powers of the bodies of criminal investigation and court, as a form of manifestation of criminal investigation, as one of the ways provided by law to expose persons guilty of a crime; as a procedural way of forming testimony, as a way of protection (suspects – from suspicion, accused – from accusation), as a way to protect their rights and legitimate interests of victims of crime, as a way to legalize factual data obtained as a result of operational and investigative measures.

One of the main types of interrogation is the interrogation of the accused during the trial. It is from the interrogation of the defendant in most cases that the examination of evidence begins, because it is from his testimony that the further course of the entire trial depends. That is why this article considers the criminal-procedural aspect of interrogation of the accused during the trial, describes the pros and cons of the interrogation of the prosecution, analyzes the tactics of interrogation by the prosecutor and the defense of the defendant, and provides recommendations for improving criminal procedure law.

Key words: criminal procedural law, interrogation, accused, defendant, simultaneous interrogation, trial.

Постановка проблеми. Допит обвинуваченого (підсудного) в процесі судового слідства – це, по суті, перша можливість для нього висловити свою процесуальну позицію у кримінальній справі. Під час допиту підсудний повідомляє своє ставлення до пред'явленого обвинувачення, посилаючись на конкретні факти і докази. У рамках допиту він має право клопотати перед судом (суддею) про виклик нових свідків, спеціалістів, експертів із метою підтвердження своєї версії події.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості допиту обвинуваченого під час судового розгляду в кримінальному процесі досліджували в працях такі вчені, як С.А. Альперт, В.І. Галаган, Ю.М. Грошевий, А.Я. Дубинський, В.С. Зеленецький, Н.С. Карпов, Г.К. Кожевніков, Є.Д. Лук'янчиков, В.Т. Маляренко, М.М. Михеєнко, О.Р. Михайленко, В.Т. Нор, М.А. Погорельський, В.О. Попелюшко, С.М. Стахівський, М.С. Строгович, В.М. Тертишник, Л.Д. Удалова та ін. Однак нині процес проведення

допиту характеризується великою кількістю невіршених проблемних питань, що зумовлює потребу в поглибленні дослідження цього питання.

Метою статті є загальна характеристика процесуальних особливостей допиту обвинуваченого в судовому процесі.

Виклад основного матеріалу. Перед початком судового розгляду підсудний ознайомлюється з розпискою про роз'яснення судом його процесуальних прав, обов'язків і відповідальності.

Першими підсудного допитують прокурор, а потім захисник. Після цього обвинуваченому можуть бути поставлені запитання потерпілим, іншими обвинуваченими, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також головою і суддями (ч. 1 ст. 351 КПК). Це положення викликає наукові суперечки. Одні автори зазначають, що сторона захисту отримує перевагу, якщо першою підсудного допитує сторона обвинувачення, оскільки вона буде знати коло інтересів і тактику сторони обвинувачення. Інші вчені, навпаки, відстоюють іншу точку зору, вказуючи на те, що надання права першого допиту стороні обвинувачення надає допиту обвинувальний ухил, і відстоюють право першого допиту підсудного стороною захисту [1].

Так, наприклад, у постанові суду апеляційної інстанції виокремлено судді С.Е.В. визнана винною в крадіжці, тобто в таємному розкраданні чужого майна, за таких обставин.

У порушення положень ч. 1 ст. 351 КПК України, згідно з якими в разі згоди підсудного дати показання, першими його допитують прокурор і учасники судового розгляду з боку обвинувачення, потім захисник і учасники судового розгляду з боку захисту, у підсудної С.Е.В. (як впливає з протоколу судового засідання) взагалі не з'ясувалося перед допитом, чи згодна вона давати показання, їй відразу було запропоновано їх дати, а після початкових пояснень право допитати підсудну першим було надано захиснику, а не прокурору [2].

Таким чином, судом першої інстанції не дотримана належним чином процедура судочинства, допущені фундаментальні порушення вимог кримінально-процесуального законодавства, допущені порушення гарантованих законодавством прав учасників судового розгляду, у зв'язку з чим суд апеляційної інстанції вважає за необхідне вирок щодо С.Е.В. скасувати, а справу передати на новий розгляд.

На думку А.С. Виноградова і А.А. Хайдарова, право першим допитувати підсудного має належати публічному обвинувачу й іншим учасникам із боку обвинувачення. Сторона захисту має право виступати слідом за стороною обвинувачення. Це положення треба розглядати як сприяння захисту. Це можна обґрунтувати тим, що, знаючи позицію сторони обвинувачення, стороні захисту легше захищатися і в неї є час підготуватися. Роль підсудного в судовому розгляді особлива, він є центральною фігурою, сторони будуть досліджувати докази, так чи інакше

пов'язані з діями підсудного і його особистістю, від його процесуальної позиції залежить у низці випадків, чи відбудеться взагалі судове слідство, коли йдеться про особливий порядок судового розгляду за згодою обвинуваченого з висунутим йому обвинуваченням [3].

Допит підсудного першим на початку судового слідства має колосальне значення для сторони захисту, оскільки він, висловлюючи свою заздалегідь підготовлену процесуальну позицію, задає тон всьому судовому слідству. Підсудний не має відмовлятися від такої можливості захисту. Підсудний і його захисник мають право заявляти клопотання про допит або на етапі визначення порядку дослідження доказів, коли представництво надасть їм слово, або після визначення цього порядку, хоча відповідно до ч. 4 ст. 349 допит обвинуваченого здійснюється обов'язково, крім випадку, якщо він відмовився від давання показань, та випадків, передбачених ч. 3 ст. 323 та ст. 381 КПК України.

Якщо підсудний не визнає себе винним, завдання суду полягає в тому, щоб з'ясувати, наскільки правдиві його пояснення, запропоновані чи висунуті їм версії і доводи, а не в тому, щоб він неодмінно визнав себе винним. У Кримінальному кодексі України говориться, що особа підлягає кримінальній відповідальності лише за ті суспільно небезпечні дії (бездіяльність) і суспільно небезпечні наслідки, щодо яких встановлено її винуватість.

Так, як приклад, у постанові Дунаєвського районного суду Хмельницької області О.А. Артеменко обвинувачується в скоєнні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 115 Кримінального кодексу України. У судовому засіданні О.А. Артеменко винним себе в пред'явленому йому обвинуваченні за ч. 1 ст. 115 КК України не визнав, вказавши, що інкримінованого йому органом досудового розслідування злочину він не скоював, а саме: не скоював вбивства ОСОБА_2, а тільки лише виявив її труп з ознаками насильницької смерті, коли прийшов до неї в гості у вечірній час. Скориставшись правом, наданим ст. 63 Конституції України, підсудний відмовився від дачі показань по суті пред'явленого йому обвинувачення [2].

Коли ж підсудний визнає себе винним, не можна в процесі його допиту не враховувати, що він у цих умовах залишається зацікавленим у результаті справи і майже завжди прагне «в потрібному йому світлі» викласти обставини вчиненого діяння. Тому важливо з'ясувати, наскільки правдиві його показання, розкався він у скоєному чи ні.

Процесуальне рішення про можливість допитати підсудного до початку дослідження доказів, представлених стороною обвинувачення, приймає суд (суддя), який за змістом кримінально-процесуального закону не має права відмовити в такому клопотанні підсудного.

Таким чином, підсудний не може бути допитаний у будь-який момент судового слідства, оскільки суду необхідно виконати низку процесуальних дій у зв'язку з початком судового слідства, наприклад, передбачених ст. 349 КПК України, а саме визна-

чення обсягу доказів, що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження [4].

Відповідно до ч. 1 ст. 351 КПК України суд вправі ставити питання підсудному протягом усього допиту обвинуваченого для уточнення і доповнення його відповідей [1].

Показання підсудного і в чинному КПК зберегли своє самостійне процесуальне значення як засобу захисту і як виду доказів. Як справедливо зазначається в літературі, «вже саме безпосередня участь підсудного в судовому засіданні повністю відповідає одному з основних принципів кримінального судочинства – змагальності сторін та надає йому можливість здійснення прав, закріплених у чинному законодавстві (подавати докази, задавати питання потерпілому і свідкам, давати свідчення по обставинах справи та ін.), сприяє винесенню справедливого рішення в кримінальній справі».

Захисник, що допитує підсудного після сторони обвинувачення, прагне довести до відома суду дані, що спростовують це обвинувачення. Порівняно з попереднім, цей тип побудови допиту забезпечує захист отримання найбільш розлогої відповіді підсудного, причому в такому ракурсі і позиції, що сприяє захисту. У разі такого допиту в захисту є змога послідовно і розумно протиставити версії обвинувачення свою версію, пом'якшити сильні сторони обвинувачення, підкреслити слабкі, пояснити факти, що, на думку захисту, зроблять особливо переконливий вплив на суд.

Традиційне і дуже значуще для процесу право підсудного давати показання в будь-який момент судового слідства вписується в змагальний порядок судового слідства. Хоча треба сказати, що можливі труднощі з упорядкуванням доказів не злякали законодавця. Він зберігає право підсудного давати показання в будь-який момент судового слідства поряд із послідовним поданням доказів: спочатку обвинуваченням, а потім захистом. Наявна спроба компромісу між звичним вітчизняним змішаним і англо-американським змагальним порядками судочинства.

Критикуючи це положення, І.Л. Петрухін запропонував позбавити підсудного права давати показання в процесі всього судового слідства, залишивши дослідження його показань етапу подання доказів захисту.

Навряд чи позбавлення підсудного такого права буде відповідати реалізації його права на захист від кримінального переслідування. Незважаючи на новели, все ж КПК України далекий від того, щоб прирівнювати стан підсудного до положення свідка. Мабуть, не можна відкидати раціональний досвід вітчизняного процесу на угоду відповідності абсолютної змагальності. Нині постановка питань про одні і ті самі обставини кільком особам, у тому числі і підсудному («шаховий» допит), досить часто використовується обома сторонами, що не заважає, а сприяє усуненню суперечностей та отриманню достовірних відомостей.

Інша справа, що КПК України не деталізує, хто стане задавати питання підсудному до того, як роз-

гляд перейде до дослідження доказів захисту. У ньому прямо говориться про те, що прокурор першим задає підсудному питання. Однак навіть і захиснику складно буде узгодити з підзахисним зміст питань по ходу допиту свідка обвинувачення. Якщо підсудний забажає заперечити свідкові обвинувачення, швидше за все він використовує форму заяви, а не відповідей на питання.

Ймовірно, кримінально-процесуальний закон має передбачити право підсудного не тільки давати показання у формі відповідей на питання сторін, а й у формі заяв. Заяви в такому випадку, природно, адресовані суду. Якщо ж підсудний попросить задавати йому питання по суті досліджуваних обставин, головуючий має надати це право сторонам у вже відомому КПК порядку: обвинувачення, потім захист. Можна припустити, що сторона обвинувачення виявить у заяві підсудного істотні суперечності з даними раніше показаннями і стане клопотати про оголошення останніх. Оголошувати показання так само слід у порядку черговості допиту, тобто спочатку обвинувачення, потім захист.

Представляється зайвим відкидати раціональний досвід вітчизняного кримінального судочинства на догоду абсолютної (модельної) змагальності [5].

Публічний обвинувач, починаючи допит підсудного, має враховувати, що «свідчення підсудного – це перш за все свідчення зацікавленої особи, показання людини, якій загрожує покарання. Тому, як би не був правдивий і щирий підсудний, він не може з безумовною об'єктивністю викласти всі обставини справи і, вільно чи мимоволі, забарвлює всі події злочину і свою участь у ньому в захисній колір, пом'якшує або обходить мовчанням найбільш невідгідні для себе місця» [4].

Тактичні прийоми допиту обвинувачем підсудних істотно залежать від того, кого з них необхідно допитувати. Очевидно, що варто застосовувати різні прийоми допиту підсудного, який визнає або заперечує свою провину або визнав себе винним під час розслідування і який заперечує провину на суді. Є свої особливості і в допиті неповнолітнього підсудного.

Тактична схема допиту підсудного обвинувачем може бути охарактеризована так: від допиту з приводу нейтральних і другорядних фактів до допиту по основним обставинам справи. Іноді під час допиту по черзі з'ясовуються як одні, так і інші обставини.

У процесі допиту підсудного, який визнав себе винним, основне завдання обвинувача полягає в детальному з'ясуванні всіх обставин справи, відомих йому, в отриманні максимуму інформації по всіх його діях, пов'язаних із вчиненням злочину (про приготування, вчинення і приховування злочину). Якщо в показаннях такого підсудного є навіть незначні суперечності, обвинувач за допомогою конкретних і контрольних питань має прагнути усунути їх.

Тактичні прийоми допиту обвинувачем підсудного, який визнає себе винним, мають бути спрямовані на з'ясування і зіставлення окремих фактів у його показаннях, які, зрештою, в сукупності з іншими доказами приведуть і обвинувача, і суд до

твердого висновку про винуватість чи невинуватість підсудного.

Обвинувачу важливо з'ясувати в підсудного, як він пояснює наявні між його показаннями та іншими доказами протиріччя. Допит підсудного, який заперечує свою провину, доцільно супроводжувати одночасним оглядом речових доказів, пред'явленням схем, планів, фотознімків, демонстрацією аудіо-, відеозаписів.

Доцільний тактичний прийом допиту підсудного, що не визнає себе винним, – його допит у міру розгляду судом окремих обставин справи. Такий допит з успіхом застосовується на практиці. Він дає змогу детально допитати підсудного і відразу ж зіставити його свідчення з розглянутими обставинами справи.

Допит підсудного слід вести в тому обсязі, який необхідний для всебічного дослідження справи.

Тому прокурор має ретельно готуватися до допиту, особливо підсудних, пам'ятаючи, що і той готується до цього моменту, що обвинувачу належить змагання, що він може зіткнутися з несподіванками, а тому має у разі потреби передбачити їх і заздалегідь намітити рішення з питань, які можуть виникнути в процесі допиту.

Вміле і грамотне ведення допиту в суді вимагає від прокурора відмінного знання справи, напруженої підготовки, внутрішньої зібраності, досвіду та постійного вдосконалення. Правильно вести допит у суді може тільки той, хто вміє глибоко аналізувати факти, події, явища, адекватно їх оцінювати, розуміти їх логічний зв'язок, тобто діалектично мислити. Уміння вести допит в суді – це справа, якій потрібно повсякденно вчитися.

Питання прокурора, як правило, мають бути короткими і так сформульовані, щоб відповіді на них були ґрунтовними і докладними. Характер самих питань – ясний і недвозначний, щоб підсудний міг своєю чергою дати на них чітку і недвозначну відповідь. Однак, коли підсудний ухиляється від відповіді на поставлене запитання або від неприємних для нього формулювань, обвинувач не може ставитися до цього байдуже і подальшими уточнюючими питаннями домагається чіткої відповіді. Хоча на допомогу цьому є ч. 2 ст. 351 КПК України, яка передбачає, що, якщо обвинувачений висловлюється нечітко або з його слів не можна дійти висновку, чи визнає він обставини чи заперечує проти них, суд має право зажадати від нього конкретної відповіді – «так» чи «ні» [1].

Всебічне вивчення особистості підсудного, а також обставин, що стали причиною скоєння злочину, дасть змогу встановити, чи є скоєний злочин випадковим збігом обставин або воно стало певним відображенням відносин підсудного до оточення, суспільства і т.д. Сукупність зазначених обставин, які будуть встановлені в судовому засіданні, дасть змогу публічному обвинувачу надалі, в процесі судових дебатів, орієнтувати суд на певне покарання, яке б не було карою за вчинений підсудним злочин, а мало саме виправний характер, як того і вимагає закон.

Висновок. Таким чином, допит підсудного є важливим судовим процесом, який проводить суд за активної участі сторін. У процесі допиту підсудного з'ясовується його позиція і загалом всієї сторони захисту, його ставлення до обвинувачення, його доводи щодо обставин справи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. Ст. 88.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків : Право. 2012. Т. 2. 664 с
3. Дуда С. Судовий допит, його сутність і види. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 2. С. 153–155
4. Виноградова А.С., Хайдарова А.А. Процессуальные особенности производства допроса подсудимого в ходе судебного следствия. *Журнал правовых и экономических исследований*. 2013. С. 101–103
5. Хомякова А.В. Допрос подсудимого в системе процессуальных средств защиты от обвинения: разумный компромисс. *Актуальные проблемы современного права*. 2014. С. 264–267